

Witold Kurowski

Prawo właściwe do oceny skuteczności przelewu wierzytelności wobec dłużnika Glosa do wyroku Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z dnia 10 stycznia 2006 r. (I ACa 1063/05)

Abstract: The gloss describes the question of effectiveness of the assignment against the debtor on the background of Polish private international law. Polish act on private international law of 1965 did not contained a conflict-of-law rule on voluntary assignment. The Court of Appeal in Poznań has included the question of effectiveness of the assignment to another issue, i.e. the transfer of claim, whereas art. 12 (2) of the Rome Convention, similar to art. 14 (2) Rome I Regulation's rule, distinguishes one question from another. Article 12 (2) of Rome Convention provided: „the law governing the right to which the assignment relates shall determine its assignability, the relationship between the assignee and the debtor, conditions under which the assignment can be invoked against the debtor and any question whether the debtor's obligations have been discharged”. In those situations it is obvious, that such the issue is not synonymous with the transfer of claim and the question of effectiveness of the assignment against the debtor could be governed by different law.

Keywords: Rome I Regulation, Polish act on private international law of 1965, voluntary assignment of claims, effectiveness of the assignment against debtor, transfer of claim

Mimo że od wydania orzeczenia minęło już sześć lat, a kolizyjnoprawna ocena umowy sprzedaży wierzytelności i samej cesji dokonywana była na podstawie prawa dziś już nieobowiązującego¹, stanowisko wyrażone przez Sąd Apelacyjny i zagadnienia przezeń poruszone wymagają komentarza.

¹ Kolizyjnoprawna problematyka przelewu wierzytelności jest obecnie regulowana przepisami art. 14 Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) Nr 593/2008 z dnia 17 czerwca 2008 r. w sprawie prawa właściwego dla zobowiązań umownych (Rzym I).

Na wstępie należy wskazać, że stan faktyczny opisany w uzasadnieniu orzeczenia nie budzi wątpliwości. W 2004 r. polska spółka zawarła ze spółką rosyjską umowę sprzedaży wierzytelności pieniężnej, pochodzącej z wiążącej spółkę rosyjską z inną polską spółką umowy dostawy określonych towarów. Umowa sprzedaży wierzytelności zawierała klauzulę, zgodnie z którą „ewentualne spory strony umowy cesji poddały prawu polskiemu”. Wcześniej natomiast, w umowie dostawy towarów z 2003 r., postanowiono, że „żadna ze stron nie ma prawa cedować swoich praw i obowiązków wynikających z niniejszego kontraktu stronie trzeciej bez pisemnej na to zgody drugiej strony”.

Na tle tak ustalonego stanu faktycznego Sąd Apelacyjny uznał, że skoro „przelew określonej wierzytelności podlega zawsze prawu właściwemu dla tej wierzytelności”, a umowa dostawy towarów z 2003 r. uzależniała dopuszczalność cesji wierzytelności od zgody dłużnika, której nie było, orzeczenie Sądu Okręgowego oddalające powództwo jest zasadne. I o ile samo rozstrzygnięcie należy uznać za trafne, o tyle jego podstawa prawna i uzasadnienie mogą budzić wątpliwości.

W sprawie będącej przedmiotem rozstrzygnięcia przez Sąd Apelacyjny osią sporu była kwestia skuteczności przelewu wierzytelności, wynikającej z umowy dostawy towarów z 2003 r., dokonanego wbrew umownej klauzuli uzależniającej jej zbywalność od wyraźnej zgody dłużnika. Sąd powinien był zatem zastosować prawo właściwe do oceny dopuszczalności przeniesienia danej wierzytelności i ustalić na jego podstawie, czy wierzytelność ta może być przedmiotem cesji. Tymczasem Sąd Apelacyjny, rozważając wskazaną problematykę, sięgnął po regułę kolizyjną obejmującą swym zakresem inne zagadnienie, utożsamiając kwestię przenoszalności wierzytelności z samym przelewem, tj. czynnością rozporządzającą, na podstawie której dochodzi do przeniesienia wierzytelności z majątku cedenta do majątku cesjonariusza. Nie odniósł się zatem do wskazanego powyżej, istotnego dla rozstrzygnięcia sprawy, zagadnienia prawnego. Zamiast dokonać starannej kwalifikacji rozgraniczającej, wyznaczającej pole do zastosowania reguły kolizyjnej dotyczącej dopuszczalności przeniesienia danej wierzytelności oraz normy wskazującej prawo właściwe dla czynności rozporządzającej (cesji), sąd w uzasadnieniu, odnosząc się do zagadnień kolizyjnych, wyraził jedynie skrajny pogląd, zgodnie z którym „przelew określonej wierzytelności podlega zawsze prawu właściwemu dla tej wierzytelności”².

² Za dopuszczalnością wyboru prawa dla przelewu wierzytelności w prawie polskim opowiedziała się E. Wieczorek w głosie do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 19 grudnia 2003 r. (III CK 80/02), „Gdańskie Studia Prawnicze — Przegląd Orzecznictwa” 2005, nr 1—2, s. 65—71, zob. także na tle Konwencji Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej

Warto zatem podkreślić, że problematyki dopuszczalności przeniesienia danej wierzytelności (a zatem pytania o prawną możliwość zmiany wierzyciela) nie można utożsamiać z samą cesją (a więc ze sposobem, mechanizmem transferu). Obie kwestie mogą i często są przedmiotem różnych regulacji kolizyjnych przy wykorzystaniu odmiennych łączników³. Mimo że w doktrynie, jak i orzecznictwie (w tym w wyroku Sądu Najwyższego z dnia 19 grudnia 2003 r., III CK 80/2002⁴, powoływanym przez Sąd Apelacyjny w swoim uzasadnieniu⁵), zwraca się uwagę na konieczność wyraźnego rozgraniczenia wskazanych zagadnień⁶, w omawianym przypadku Sąd Apelacyjny uznał, że skoro prawem właściwym dla przelewu wierzytelności jest prawo przenoszonej wierzytelności, to odpowiedzi na pytanie, czy skuteczne jest umowne wyłączenie dopuszczalności przelewu, także należy poszukiwać w prawie właściwym dla stosunku zobowiązaniowego, z którego ta wierzytelność wypływa (tj. w statucie przelewu wierzytelności).

Podchodząc krytycznie do próby objęcia zakresem jednej normy kolizyjnej wszelkich kwestii wiążących się z cesją wierzytelności, z uznaniem należy przyjąć poddanie przez Sąd Apelacyjny zagadnienia dopuszczalności przelewu konkretnej wierzytelności prawu, któremu ona podlega⁷. W związku z faktem, że umowa dostawy towarów została zawarta pomiędzy spółkami polską i rosyjską w 2003 r., prawo właściwe dla wią-

o prawie właściwym dla zobowiązań umownych z 1980 r. (konwencja rzymska) szeroko komentowane orz. hol. SN z 16 maja 1997 r., *Brandsma q.q. c/a Hansa* wraz z uzasadnieniem „Netherlands International Law Review” 1998, vol. 45, s. 129—132.

³ Por. m.in.: art. 14 w zw. z pkt. 38 preambuły rozporządzenia Rzym I, art. 28—30 Konwencji Organizacji Narodów Zjednoczonych o przelewie wierzytelności w handlu międzynarodowym z dnia 12 grudnia 2001 r. (konwencja nowojorska), art. 145 szwajcarskiej ustawy o prawie prywatnym międzynarodowym.

⁴ „Biuletyn Sądu Najwyższego” 2004, nr 5, s. 9; „Monitor Prawniczy” 2004, nr 17, s. 799—801; Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Cywilna 2005, nr 1 s. 97—108.

⁵ Zob. także glosy do tego orzeczenia: E. Wieczorek, w: „Gdańskie Studia Prawnicze — Przegląd Orzecznictwa” 2005, nr 1—2, s. 65—71; W. Kurowski: *Prawo właściwe dla przelewu wierzytelności. Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 19 grudnia 2003 r. (III CK 80/02)*. W: „Problemy Prawa Prywatnego Międzynarodowego” [dalej: PPPM]. T. 1. Red. M. Pazdan. Katowice 2007, s. 145—152.

⁶ Zob. w szczególności M. Pazdan: *Zagadnienia kolizyjnoprawne przelewu wierzytelności*. W: *Prawo prywatne czasu przemian. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Stanisławowi Sołtysińskiemu*. Red. A. Nowicka. Poznań 2005, s. 889—899; W. Kurowski: *Przelew wierzytelności w prawie prywatnym międzynarodowym*, Kraków 2005, s. 181—248.

⁷ Takie rozwiązanie przewiduje m.in.: art. 14 ust. 2 rozporządzenia Rzym I; art. 1216 ust. 2 rosyjskiego kodeksu cywilnego; art. 3120 kodeksu cywilnego prowincji Québec, a także art. 29 konwencji nowojorskiej, art. 12 ust. 2 konwencji rzymskiej, art. 17 (art. 21 w pierwotnej wersji) proj. konwencji państw Benelux o jednolitym prawie prywatnym międzynarodowym z 1966 r.; zob. też W. Kurowski: *Przelew...*, s. 187—190.

zącej strony umowy należało ustalić na podstawie art. 36 ust. 1 umowy o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych i karnych, zawartej między Polską a Federacją Rosyjską w 1996 r.⁸ Zgodnie ze wskazanym przepisem, „zobowiązania ze stosunków umownych podlegają prawu tego państwa, które zostanie wybrane przez strony. Jeżeli strony nie dokonały wyboru prawa, stosuje się prawo tej Umawiającej się Strony, na której terytorium ma miejsce zamieszkania, siedzibę lub gdzie została utworzona strona, która spełnia świadczenie mające podstawowe znaczenie z uwagi na treść zobowiązania [...]”. Umowa dostawy towarów przez podmiot rosyjski na rzecz polskiej spółki podlegała więc prawu rosyjskiemu. Dla porządku należy przypomnieć, że w związku ze spełnieniem przesłanek stosowania, umowa ta regulowana była przepisami Konwencji Narodów Zjednoczonych o umowach międzynarodowej sprzedaży towarów, sporządzonej w Wiedniu dnia 11 kwietnia 1980 r. (Dz.U. 1997, nr 45, poz. 286). Strony nie wyłączyły bowiem jej zastosowania na podstawie art. 6 Konwencji, a zatem korzystała ona z pierwszeństwa przed rosyjskim kodeksem cywilnym. Okoliczność ta nie ma jednak dla sprawy większego znaczenia, gdyż konwencja wiedeńska nie reguluje problematyki cesji praw wynikających z umowy sprzedaży, do której stosuje się konwencję.

Reasumując, dopuszczalność przelewu wierzytelności wynikającej z umowy sprzedaży towarów zawartej pomiędzy spółkami polską i rosyjską w 2003 r. podlegała prawu rosyjskiemu. Prawo to było właściwe do oceny tak ustawowych, jak i umownych ograniczeń cesji konkretnej wierzytelności. Innymi słowy, prawo rosyjskie regulowało możliwość zastrzeżenia i skutki *pacti de non cedendo* oraz ograniczenia przelewu wpływające wprost z ustawy. W prawie tym należało także szukać odpowiedzi na pytanie, czy przelew wierzytelności dokonany wbrew umownemu zakazowi winien być uznany za bezwzględnie bezskuteczny, czy też skuteczność przeniesienia zależała od zgody (potwierdzenia) udzielonej przez dłużnika.

Zgodnie z przepisem art. 388 ust. 1 rosyjskiego kodeksu cywilnego, dopuszczalność przelewu wierzytelności może być wyłączona między innymi w drodze umowy między wierzycielem a dłużnikiem lub też — w myśl przepisu art. 382 ust. 2 tego kodeksu — uzależniona od zgody dłużnika. Skoro w umowie dostawy z 2003 r. spółki polska i rosyjska wyłączyły swobodę cesji praw z niej wynikających, zastrzegając, że ich

⁸ Zgodnie z oświadczeniem rządowym z dnia 23 stycznia 2002 r. w sprawie mocy obowiązującej umowy między Rzeczpospolitą Polską a Federacją Rosyjską o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych i karnych, sporządzonej w Warszawie dnia 16 września 1996 r. (Dz.U. Nr 83, poz. 751), umowa ta weszła w życie dnia 18 stycznia 2002 r.

przelew będzie możliwy po uzyskaniu pisemnej zgody dłużnika, przeniesienie przez podmiot rosyjski wierzytelności na podstawie umowy cesji z 2004 r. należy uznać za nieskuteczne. Zgodnie z prawem rosyjskim, strony umowy pierwotnej miały bowiem możliwość uzależnienia dopuszczalności przelewu wierzytelności od zgody dłużnika i z tej sposobności skorzystały. W związku z powyższym, mimo błędnej kwalifikacji, po zastosowaniu prawa rosyjskiego do oceny dopuszczalności cesji, wyrok Sądu Apelacyjnego był zasadny.

Na marginesie głównego wątku można wskazać kolejne wątpliwości, które nasuwają się po lekturze uzasadnienia komentowanego wyroku. Sąd Apelacyjny nie rozważył bowiem, jakiemu prawu podlegał sam przelew wierzytelności (czynność rozporządzająca), mimo że w uzasadnieniu orzeczenia podkreślił, iż „przelew określonej wierzytelności podlega zawsze prawu właściwemu dla tej wierzytelności” (jak wskazano wcześniej, Sąd Apelacyjny dokonał błędnej kwalifikacji zagadnienia zbywalności wierzytelności, poddając je prawu właściwemu dla cesji; pozostawił przy tym na uboczu kolizyjnoprawną ocenę umowy przelewu wierzytelności). Kwestia ta jest o tyle interesująca, że dokonując przelewu, strony uzgodniły, że „ewentualne spory strony umowy cesji poddają prawu polskiemu”. Tymczasem przed wejściem w życie rozporządzenia Rzym I⁹ w doktrynie i judykaturze dominował pogląd, zgodnie z którym cesja jako czynność rozporządzająca podlega prawu przelewanej wierzytelności i w tym przypadku niedopuszczalny jest wybór prawa¹⁰.

⁹ Artykuł 14 ust. 1 rozporządzenia Rzym I w zw. z pkt. 38 jego preambuły dopuszcza wybór prawa dla umowy przenoszącej wierzytelność, z zastrzeżeniem, że prawo wybrane reguluje skutki rozporządzenia jedynie w relacji między zbywcą i nabywcą wierzytelności. Zob. m.in. M.P. Zachariasiewicz: *Zmiany w unormowaniu cesji wierzytelności (od artykułu 12 konwencji rzymskiej do artykułu 14 rozporządzenia Rzym I)*. PPPM 2010, T. 6, s. 115—154; A. Wowerka: *Przelew wierzytelności w świetle rozporządzenia Rzym I*. PPPM 2011, T. 9, s. 40—53.

¹⁰ Zob. m.in.: Ch. von Bar: *Internationales Privatrecht*. München 1991, s. 413—414; W. Althaus: *La convention de Rome et les relations tripartites*. „Banque et Droit” hors-série 1993, s. 40; D. Martiny, in: *Internationales Vertragsrecht. Das internationale Privatrecht der Schuldverträge*. Hrsg. Ch. Reithmann, D. Martiny. Köln 1996, s. 295; L.F.A. Steffens: *Overgang van vorderingen en schulden in het Nederlandse internationaal privaatrecht*. Deventer 1997, s. 377—378; T.H.D. Struycken: *The proprietary aspects of international assignment of debts and the Rome Convention, Article 12*. „Lloyd’s Maritime and Commercial Law Quarterly” 1998, s. 349; E. Cashin-Ritaine: *Les cessions contractuelles de créances de sommes d’argent dans les relations civiles et commerciales franco-allemandes*. Paris 2001, s. 113, 117; K. Siehr: *Internationales Privatrecht. Deutsches und europäisches Kollisionsrecht für Studium und Praxis*. Heidelberg 2001, s. 234; por. także Z. Fenichel: *Polskie prawo prywatne i procesowe*. Studja. Kraków 1936, s. 595; J. Skąpski: *Les obligations en droit international privé*

Strony mogły natomiast skorzystać z autonomii woli w zakresie prawa właściwego dla czynności zobowiązującej do przelewu (np. umowy sprzedaży wierzytelności). W sprawie będącej przedmiotem rozstrzygnięcia przez Sąd Apelacyjny dokonany przez strony umowy wybór prawa okazał się więc nieskuteczny co do czynności rozporządzającej, a właściwe było — zamiast wybranego przez strony prawa polskiego — prawo rosyjskie.

Drugim zagadnieniem godnym uwagi przy okazji omawiania zawisłej przed Sądem Apelacyjnym sprawy jest skuteczność względem nabywcy wierzytelności zapisu na sąd polubowny, dokonanego przez spółki polską i rosyjską przy umowie dostawy towarów z 2003 r.¹¹ Strony te postanowiły bowiem, że „w przypadku gdy niemożliwym będzie uregulowanie problemu drogą polubowną, spory będą rozstrzygane przez Międzynarodowy Handlowy Sąd Arbitrażowy Izby Handlowo-Przemysłowej Federacji Rosyjskiej, zgodnie z przepisami i normami powyższego sądu, którego postanowienie będzie ostatecznym i wiążącym dla obu stron”. W doktrynie i orzecznictwie powszechnie przyjmuje się, że nabywca wierzytelności związany jest taką klauzulą arbitrażową, a wskazany przez cedenta i dłużnika sąd polubowny pozostaje właściwy do rozstrzygania sporów pomiędzy cesjonariuszem i dłużnikiem¹². Sytuacja nie ulega zmianie nawet wówczas, gdy — tak jak w komentowanym przypadku — dokonana przez strony cesja jest nieskuteczna i do przeniesienia wierzytelności nie doszło. Wyrok oddalający powództwo z podanych przyczyn może zatem

*dans le cadre du commerce extérieur des pays socialistes. „Recueil des Cours” 1972, vol. 2, s. 548; M.-A. Zachariasiewicz: Prawo właściwe dla zobowiązań z czynności prawnych w braku wyboru prawa w polskim prawie prywatnym międzynarodowym. Katowice 1989, s. 70, przyp. 9; E. Drozd: Zastaw w prawie prywatnym międzynarodowym. W: Rozprawy z polskiego i europejskiego prawa prywatnego. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Józefowi Skąpskiemu. Red. A. Mączyński, M. Pazdan, A. Szpunar. Kraków 1994, s. 38; W. Kurowski: Przelew..., s. 101—102; Idem: Prawo..., s. 146—149; Idem: Prawo właściwe dla przelewu wierzytelności na podstawie art. 12 konwencji rzymskiej z 1980 r. „Europejski Przegląd Sądowy” 2010, nr 2, s. 16—19 oraz wyrok Sądu Najwyższego z dnia 19 grudnia 2003 r. (III CK 80/02). „Biuletyn Sądu Najwyższego” 2004, nr 5, s. 9; „Monitor Prawniczy” 2004, nr 17, s. 799—801; Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Cywilna 2005, nr 1, s. 97—108; za dopuszczalnością wyboru prawa dla przelewu wierzytelności w prawie polskim opowiedziała się E. Wieczorek w głosie do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 19 grudnia 2003 r. (III CK 80/02). „Gdańskie Studia Prawnicze — Przegląd Orzecznictwa” 2005, nr 1—2, s. 65—71; zob. także orz. hol. SN z 16 maja 1997 r., *Brandsma q.q. c/a Hansa...*, s. 129—132.*

¹¹ Poza zakresem zainteresowania pozostawiam kwestię skuteczności klauzuli arbitrażowej zamieszczonej w ogólnych warunkach umowy.

¹² J. Zralek, W. Kurowski: *Wpływ przelewu wierzytelności na klauzulę arbitrażową*. „ADR, Arbitraż i Mediacja” 2008, nr 3, s. 135—148.

wydać sąd polubowny. Należy przy tym wspomnieć, że właściwość sądu arbitrażowego badana jest przez sąd państwowy jedynie na zarzut strony (art. 1165 § 1 k.p.c.). Jeżeli zatem pozwana spółka takiego zarzutu nie podniosła, sąd państwowy miał kompetencję do rozstrzygania w tej sprawie.